

BIBLIJSKI MOTIVI U GRAFIKAMA ABELA PANNA – PRILOG POZNAVANJU ZBIRKE GRAFIKA I CRTEŽA 20. STOLJEĆA U GALERIJU LIKOVNIH UMJETNOSTI, OSIJEK

Stručni rad
UDK 76 Pann, A.

VALENTINA RADOŠ
Galerija likovnih umjetnosti, Osijek
Europska avenija 9
HR-31000 Osijek

Tekst je obrada sedam litografija iz fundusa Galerije likovnih umjetnosti Osijek, iz Zbirke grafika i crteža 20. stoljeća koja sadrži više od 2.500 djela. Većina je radova domaćih umjetnika, ali uz njih je i jedna manja skupina koja je naslovljena „Strani i/ili nepoznati autori“. Upravo se u tu drugu skupinu svrstavaju predmetne grafike ovog teksta, izraelskog umjetnika Abela Panna koji je relativno nepoznat u našoj zemlji. Pann je u svom umjetničkom djelu koristio nekoliko tema, usko se specijalizirajući za biblijske motive, čime je utvrdio svoj status kao jedan od najvažnijih izraelskih umjetnika.

Ključne riječi: Abel Pann, grafike, biblijski motivi, Zbirka grafika i crteža, Galerija likovnih umjetnosti, Osijek

UVOD

Zbirka *grafika i crteža 20. stoljeća* u Galeriji likovnih umjetnosti Osijek sadrži više od 2.500 djela, od čega najveći dio čine djela hrvatskih umjetnika. Uz to, postoji jedna manja skupina radova koja se vodi pod naslovom „*Strani i/ili nepoznati autori*“. Kad sam prije godinu dana preuzimala Zbirku u primopredajnom postupku preslagivanja građe, uočila sam nekoliko radova koji su me zaintrigirali. Riječ je o sedam litografija s biblijskim motivima koje osebnim likovnim izrazom starozavjetnu priču o zemaljskom životu prvog čovjeka predstavljaju naglašeno sentimentalno. Djela su potpisana imenom Abel Pann i, prema inventarnoj knjizi, u Galeriju su došla putem konfiskacije 1941. g. Više informacija nije se moglo iščitati te sam odlučila istražiti dalje kao dio dugoročnog projekta obrade i kategorizacije Zbirke grafika i crteža. Kako se radi o umjetniku gotovo nepoznatom u našoj zemlji¹, izvori su bili oskudni te sam bila

prinudena osloniti se na internetske izvore. No, svaki nedostatak ima i svoju prednost - kroz ovo kratko istraživanje kontakt je uspostavljen s *Israel Museumom* u Jeruzalemu i muzejskim savjetnikom *Yigal Zalmonom*, jedinim autorom koji se sustavno bavio ovim umjetnikom.²

PODACI O AUTORU

Riječ je o autoru Abelu Pannu, pravim imenom Abba Pfeffermann, rođenom u Vitebsku u Litvi 1883. g., u obitelji Nahuma Pfeffermanna, lokalnog rabina i voditelja *ješive*, talmudske škole (ZALMONA 2005.). Nakon osnovnog, vjerskog obrazovanja, Pann je pohađao tečaj crtanja kod slikara Jehude Pena koji je ponajviše poznat kao učitelj Pannova kolege Marca Chagalla. U ranim momačkim godinama Pann je proputovao velik dio Rusije i Poljske, uglavnom zarađujući kao slikar trgovačkih oglasnih ploča

¹ U fundusu Kabineta grafike HAZU u Zagrebu također čuvaju djela Abela Panna. Riječ je o ukupno 56 litografija, od kojih su 47 u boji, iz mape *Book of Moses*, te jedan crtež u tušu. Nema podataka o provenijenciji te su datirani 30-ih godina prošlog stoljeća.

² Zalmona, Y., *L'Art d'Abel Pann – De Montparnasse au pays de la Bible*, Israel Museum, Jeruzalem, 2005. Ovim putem zahvaljujem osoblju Muzeja te autoru knjige na suradnji i velikodušnoj pomoći u pribavljanju literature.

(ZALMONA 2005.: 9). Godine 1898. upisao je Akademiju likovnih umjetnosti u Odessi, gdje se prvi put uključio u studentsku udrugu cionista, što mu je kasnije u velikoj mjeri odredilo i životni i umjetnički put, kako je to i sam kasnije izjavio (ZALMONA 2005.: 10).

Godine 1903., pomoću mecene baruna Günzburga, Pann je otišao u Pariz gdje se nastanio na Montparnasseu, u poznatoj zgradi La Ruche koja je s vremenom postala utočište umjetnika-imigranata poput Marca Chagalla, Chaima Soutinea i Amadea Modiglianija (ZALMONA 2005.: 13). U Parizu je upisao akademiju Julien gdje mu je učitelj bio slikar William-Adolphe Bouguereau (THIEME, BECKER 1999.: 25-26). Utjecaj potonjeg vidljiv je u Pannovim karikaturama za ilustrirani tjednik Mon Dimanche, te je s vremenom postao poznat crtač i karikaturist (ZALMONA 2005.: 14-15).

Godine 1913. dobio je poziv, koji je, kako je i sam opisao kasnije, bio od velike važnosti za njegov daljnji umjetnički rad. Bio je to poziv profesora Borisa Schatza koji ga je pozvao u Jeruzalem na *akademiju Belazel* koju je osnovao nekoliko godina ranije.³ U to vrijeme Pann je već postigao određeni status uspješnog umjetnika u Parizu, izlažući na Salonu des Indépendants, te mu je prodaja slike s motivom ruske seljanke francuskoj državi (danas se slika nalazi u Museeu du Luxembourg u Parizu) priskrbila novac za dugo iščekivano putovanje u Palestinu (ZALMONA 2005.: 16). Ostao je kao učitelj na akademiji u Jeruzalemu punih godinu dana te se vratio u Europu u vrijeme izbijanja Prvog svjetskog rata, što mu je onemogućilo skori povratak u Palestinu, kako je planirao. Umjesto povratka, u Parizu je slikao svoja viđenja ratnih stradanja ruskih Židova, a najpoznatija mu je serija litografija pod naslovom „*Cesta suza*“, u kojoj su na vrlo sugestivna način prikazani ruski pogromi (ZALMONA 2005.: 26). Godine 1917. otišao je u SAD na poziv Unije Muzeja koja je organizirala izložbe u nekoliko gradova, među ostalim i u New Yorku i Bostonu.⁴

Nakon rata, 1920. g., konačno se vratio u Jeruzalem, ovaj put trajno, te nastavio pedagoški rad na Belazel akademiji sve do 1924. g. kada je osnovao prvi litografski atelje u Palestini uvozom preše iz Beča.

Kroz naredna desetljeća Pann je utvrdio svoj status kao jedan od najvažnijih izraelskih umjetnika, usko se specijaliziravši za biblijske teme, te su se njegove reprodukcije širile po cijelom svijetu. Za vrijeme Drugog svjetskog rata nakratko je napustio biblijske teme, te prvenstveno radio crteže i grafike s motivima *Holokausta* (ZALMONA 2005.: 41). Danas Pann zauzima centralno mjesto kao jedan od osnivača akademije u Jeruzalemu i kao jedan od prvih umjetnika nove izraelske države, u kojoj ostaje živjeti i raditi sve do svoje smrti 1963. g.

ABEL PANN – ILUSTRATOR BIBLIJE

U našoj povijesti umjetnosti, od njezinih početaka pa sve do naših dana jasno nam je da je umjetnički izraz podložan promjenama i kulturološkim uzimanjima i davanjima, gdje se izrazi stranih kultura koriste za vlastite estetske potrebe.⁵ Kod Panna se ovaj utjecaj manifestira kroz jasan folkloristički pristup svijetu Biblije. Pod utjecajem svojih pariških učitelja, izgrađuje vlastiti stil homogenizacijom komponenata postimpresionizma, simbolizma i ekspresionizma s jedne strane, te ljubavlju prema Tori i Izraelu s druge. Pann je bio odlučan u namjeri prikazivanja ljudi iz Biblije u izvornim palestinskim nošnjama kakve je svakodnevno viđao na ulicama Jeruzalema, s posebnim naglaskom na jemenski, beduinski i arapski folklor, smatrajući ove svoje suvremenike ekvivalentnim Židovima iz biblijskih vremena. Pann, kao i mnogi drugi rani imigranti u Palestini, vjerovao je da su tadašnji Palestinci imali jaču i legitimniju vezu sa zemljom i njenom poviješću negoli novodošli europski Židovi, uz njihovu pozadinu progona i kulturne asimilacije. Kako bi zaista „došao kući“, europski bi Židov trebao oponašati tamošnju nošnju i način života.

Kod Panna je ubrzo zapadnjačko površno zanimanje za „egzotičnost“ starosjedilaca postalo integralni dio njegova umjetničkog izraza. U svojim djelima Pann dopušta da kostimi dominiraju prizorom, u punom zamahu živih boja i etnografskih detalja, stvarajući emotivnu, geografsku i vjersku vezu između promatrača i motiva. Narativna pozadina mu je poprilično plošna i sumarna, dok u prvom planu najčešće dominira psihološko tumačenje ljudskih likova, patrijarha i matrijarha Svetog pisma. Kako Pann sam piše: „...kao *Sin rase* koja je napisala ovu veliku Knjigu, osjećam se ja, više nego neki drugi, sposoban uhvatiti njezinu istinsku dušu, i nju prenijeti svojoj braći...“⁶

Uzevši u obzir njegovo obrazovanje, umjetničke kontakte te početke u Parizu, Pannovo ime ostalo je poznato u užem kontekstu nego što se to moglo očekivati na početku njegova profesionalnog života. „*Da Abel Pann nije svoje poziv vidio izričito kao židovskog slikara, njegovo je ime moglo biti među onim u zlatu napisanim u Pantheonu francuske umjetnosti*“⁷, kako je to izrazio izraelski likovni kritičar, što vjerojatno i stoji. No, bez obzira na to, isključivost je isto tako i preduvjet za specijalizaciju i u neku ruku vrsnost; Pann je u svijetu ime koje se prvenstveno prepoznaje kroz biblijske ilustracije. Kroz brojne serije crteža, litografija, pastela i nešto manje ulja na platnu, Pannova je umjetnost uvijek nalazila kupce i kolekcionare, u Izraelu i izvan njega, pa i u Osijeku. Naravno, kao i u većini slučajeva umjetnika ujednačenog stilskog izraza, i za Panna dolazi vrijeme zasićenja tržišta i promjene ukusa publike pred kraj njegova života. Međutim, danas se obnavlja zanimanje za prve generacije izraelske umjetnosti, ponovno se cijeni nje-

3 Izvorna Akademija osnovana je 1903. g. Ona je u ranim godinama razvila vlastiti i prepoznatljiv stil, gdje su umjetnici radili na biblijskim i cionističkim temama, inspiriranim europskim Art Nouveau i tradicionalnim perzijskim i sirijskim školama. Akademija je zatvorena 1929. g. nakon poteškoća u financiranju.

4 New York Times, 11. 2. 1919., objavljena kritika izložbe, <http://www.artcnet.com>

5 Koristi se u raznim semantičkim oblicima; npr. primitivizam, kinezerije, japonizam, egzotizam; za antropološku raspravu i pregled socijalnih procesa ove pojave vidi u: *Anthropology, Art and Aesthetics*, Oxford, 1992.

6 <http://www.artcnet.com>; osobna izjava Abela Panna u predgovoru biblijskog izdanja Biblije, citirano bez podatka o godini

7 Ibid.

gov opus i njegova uloga u povijesti umjetnosti se revalorizira. *Abel Pann Paints the Bible*, izložba održana 2005. g. u Israel Museum u Jeruzalemu, prva je velika monografska izložba njegovih djela u Izraelu od davne 1925. g. Izložba je predstavila cjelovito Pannovo djelo kroz najpoznatije biblijske ilustracije, uz karikature iz studentskih dana u Parizu, serije crteža i litografija ratnih stradanja Prvog i Drugog svjetskog rata, te ulja na platnu i njemu najdražeg medija, crteža u pastelu.⁸

DJELA ABELA PANNA U OSIJEKU

Na koji su, onda, način ova djela našla put u fundus Galerije likovnih umjetnosti u Osijeku? Prema inventarnoj knjizi, litografije se vode kao konfiscirane 1941. g., ali se ne navodi iz čijeg vlasništva. Pretražujući zapisnike konfiskacija u gradu Osijeku iz 1941.-1943. g., koje se nalaze u povijesnoj zbirci Muzeja Slavonije, nisam naišla na odgovor. Prva je pretpostavka da su iz vlasništva dr. Hermana Weissmanna, uglednog pravnika koji je uz veliku zbirku umjetnina posjedovao također bogatu knjižnicu, ali za sada nema čvrstih dokaza za to⁹. S obzirom da su djela u tehnici litografije i u tematskom slijedu, može se pretpostaviti da su radovi iz grafičke mape, vjerojatno uz bibliofilsko izdanje Biblije, koje je Pann izdavao 20-ih i 30-ih godina prošlog stoljeća, i koja su bila izuzetno popularna na tržištu, pogotovo kod europskih i američkih Židova. I stilski se galerijske litografije podudaraju s umjetničkim strujanjima iz 20-ih i 30-ih godina, što može poduprijeti ovu pretpostavku. Također, prema podacima iz Arhiva za likovne umjetnosti HAZU, Pann je u Zagrebu izlagao čak dva puta, i to 1931. i 1933. g., te je moguće da su predmetne grafike kupljene upravo na jednoj od tih izložbi.¹⁰

I danas scene *Petoknjižja* postižu visoku cijenu kod kolekcionara biblijske tematike i judaice, te umjetnost Abela Panna doživljava renesansu.¹¹ To samo po sebi nije čudno jer su i djela izuzetno zanimljiva. Svih su sedam naših djela iz *Knjige postanka*; prva litografija naslovljena je *Adam i Eva* (G-242) gdje vidimo dvoje prvih ljudi zagrljenih i leđima okrenutih prema pozadini rajskog vrta u boja ma zalazećeg sunca.

8 Zalmona, Y., *L'Art d'Abel Pann – De Montparnasse au pays de la Bible*, Israel Museum, Jeruzalem, 2005., izložbeni katalog spomenute izložbe.

9 Jedino djelo u popisima koje bi se moglo povezati s našim litografijama je grafika naslovljena *Adam i Eva* koja se spominje u spisu 42/1941. (bez spomena potpisa autora i dimenzija), navodnog francuskog majstora. Nalazi se na popisu djela iz doktorova ureda. Dakako, ovo je samo podudaranje naslova jednog djela, te bi se podrijetlo naših litografija trebalo daljnjim istraživanjima utvrditi.

10 Prema literaturi, izložba u rujnu 1931. g. održana je u dvorani Saveza trgovaca putnika na Zrinskom trgu: „Izložba Abela Panna slikara Biblije“, u: *Svijet*, br. 14, 3.10.1931., str. 326-327.; Tiljak, Đ., „Izložba Abela Panna“, u: *Književnik*, god. IV, br. 11, 1931., str. 460-461.; „Uz izložbu Abela Panna u Zagrebu“, u: *Kulisa*, 1931., br. 20. Izložbu u svibnju 1938. g. spominje i *Obzor*, br. 124, 1.6.1938.; „Slikarska izložba Abela Panna“ autora V. M. Zahvaljujem kolegici dr. sc. Ireni Kraševac, IPU Zagreb, na pomoći i ovim vrijednim podacima.

11 <http://artist.christies.com/Pann-Abel-1883-1963-38311.aspx>, gdje su objavljeni rezultati aukcija Pannovih slika u 2009. g.

Sl. 1 Adam i Eva (G-242)

Drugi prizor je iz priče o postanku čovjeka *Adam i Eva u raju s leopardom* (G-245), nježna scena u dvotonu žutog i sivog, gdje su Adam i Eva još spokojni u raju, zaštićeni pod velikom krošnjom drveta i pogleda upućenih horizontu.

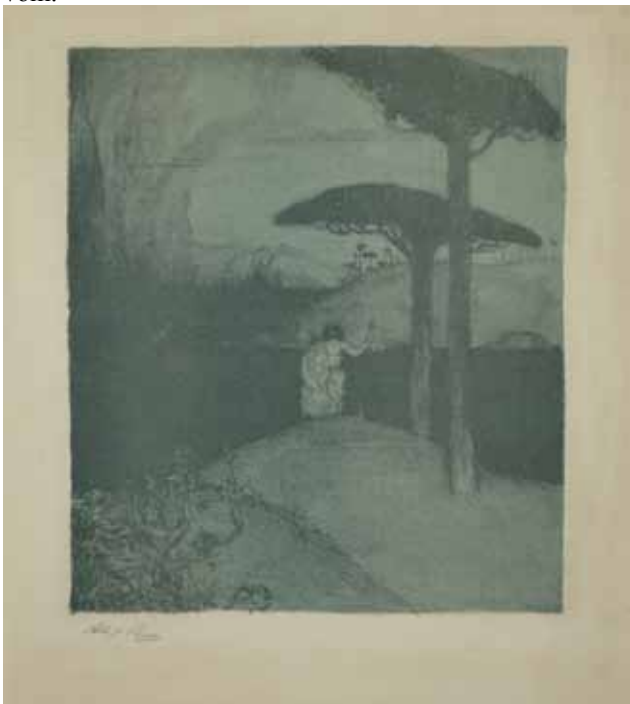
Sl. 2 Adam i Eva u raju s leopardom (G-245)

Treća slika u nizu je, ali ne i po inventarnom broju, *Adam i Eva ožalošćeni u raju* (G-244) koji skrušeno, s pognutim glavama, slušaju Božju riječ koja ih kažnjava za počinjeni grijeh, još uvijek okrenuti leđima.

Sl. 3 Adam i Eva ožalošćeni u raju (G-244)

Sljedeći prikaz nazvan je jednostavno *Adam i Eva* (G-271), gdje su se dvoje ljudi uputili van iz raja, ogrnuti krznom, a cijeli je prizor u jednom, izjednačenom tonu – olovno sivom.

Sl. 4 Adam i Eva (G-271)

Ostatak litografija bavi se počecima zemaljskog života ljudskog roda, sinovima Adama i Eve. Prva je *Kain kao orač sa kamilom* (G-243), a druga predstavlja njegova mladeg brata Abela - *Abel sa psom i stadom ovaca* (G-249).

Sl. 5 Kain kao orač sa kamilom (G-243)

S. 6 Abel sa psom i stadom ovaca (G-249)

Oba prizora prikazuju čovjeka pod bremenom teškog fizičkog rada, prvog ratara i prvog stočara, oba čovjeka sama, izolirana od ostatka svijeta i jedan od drugog. Sedma i zadnja litografija u našem nizu nazvana je jednostavno *Pračovjek* (G-279) i prikazuje čovjeka koji, sjedeći na zemlji, ukrašava glinenu posudu u počecima čovjekova umjetničkog stvaranja.

Sl. 7 Pračovjek (G-279)

U ovom malom broju djela dobivamo ograničen uvid u jedno slikarsko djelo, cijeli životni vijek jednog čovjeka čije su slike biblijske heroje i antiheroje prikazale kao ljudska bića koja žive i dišu s ljudskim emocijama, s kojima se svi možemo poistovjetiti. Abel Pann sebe je doživljavao kao svjedoka židovske povijesti, ali i povijest koju je predstavio u svojim slikama, crtežima i grafikama, koja je duboko univerzalna.

Ovo kratko istraživanje jednog stranog autora iz Zbirke grafika i crteža Galerije likovnih umjetnosti Osijek započeto je s ciljem obrade kompletne zbirke i njezine kategorizacije. S obzirom na brojnost građe, gdje najveći i najvrjedniji dio zauzimaju djela domaćih autora, ipak ne možemo zanemariti malu skupinu stranih umjetnika čija su djela došla u fundus ponekad nevjerojatnim stranputicama. Njihova prisutnost u fundusu Galerije likovnih umjetnosti Osijek širi nam vremenske i zemljopisne, jednako kao i umjetničke obzore.

LITERATURA

ANTHROPOLOGY, Art and Aesthetics, 1992., Oxford.

THIEME, U., BECKER, F., 1999., *Allgemeines Lexikon der Bildenden Kustler vor der Antike bis zur Gegenwart*, sv. 25/26, reprint, Leipzig.

ZALAMONA, Y., 2005., *L'Art d'Abel Pann – De Montparnasse au pays de la Bible*, Israel Museum, Jeruzalem.

WEB-STRANICE

<http://www.artcnet.com>

<http://artist.christies.com>

<http://www.engel-art6.co.il>

<http://www.english.imjnet.org.il>

McBee, R., *Abel Pann in the Mayanot Gallery*, <http://jewishpress.com> (18. 5. 2008.)

<http://www.judithgallery.com>

<http://www.loc.gov>

<http://www.mushecht.ac.il>

<http://www.sothebys.com>

<http://www.worthpoint.com>